

STAN BADAŃ TORFOWISK I ZAMIERZENIA WYNIKAJĄCE Z POTRZEB GOSPODARKI TORFOWEJ

JAN FILIPOWICZ

Badania torfowisk w Polsce zostały rozpoczęte w 1919 r. przez Instytut Torfowy przy Ministerstwie Rolnictwa, następnie prowadzone były przez Polski Komitet Energetyczny i Państwowy Instytut Geologiczny, a w okresie okupacji przez Urząd Geologiczny w Krakowie.

Część z tych prac została zachowana w formie rękopisu. Między innymi dostępne są prace prof. Ptaszyckiego, obejmujące 12 arkuszy map z rejonu Warszawy w skali 1 : 100 000.

Wyniki badań o bardzo ogólnym zakresie, obejmujące często tylko zasięg powierzchniowy i głębokość zalegania torfu nie przedstawiają obecnie większej wartości. Natomiast badania wznowione po wojnie, były prowadzone według instrukcji raczej pod kątem przemysłowej eksploatacji torfu. Instrukcje badań geologicznych torfowisk wzorowane były na materiałach z badań kopalin, takich jak węgiel, ropa, sól i uwzględniały 4 kategorie stopnia poznania torfowisk. Badania geologiczne torfowisk były prowadzone i finansowane przeważnie z sum budżetowych przez liczne jednostki. Najwięcej prac wykonały: Przedsiębiorstwo Badań Geologicznych Torfowisk „Geotorf” oraz Wyższe Uczelnie.

Zainteresowanie terenami torfowymi i torfem od strony naukowo-badawczej i gospodarczej wzrosło po II wojnie światowej. W rezultacie zaistniała potrzeba ustalenia ilości posiadanych terenów torfowych oraz zasobów torfowego surowca, gdyż dotychczasowe prace w tym zakresie oparte były przeważnie na danych szacunkowych nie popartych materiałem dokumentacyjnym. Jedną z pierwszych prac jest komunikat dr E. Rühle (1948 r.) z Państwowego Instytutu Geologicznego pt. „Torfowiska w Polsce”. Następnie dr Taytsch opublikował w 1955 r. przeglądową mapę torfowisk. Ponieważ w badaniach torfowisk stosowano różne metody, liczby określające powierzchnie torfowisk były różnorodne i dlatego wątpliwe.

Wg danych byłego Urzędu Gospodarki Torfowej (referat inż. Dudzieca i Klarkowskiego na konferencji PAN w 1958 r.) do końca 1957 r. objęto badaniami 52% ogólnej, szacunkowej powierzchni tor-

fowisk. Prof. Niklewski w jednym z referatów z ubiegłego roku podaje, że badania objęły już 70% posiadanych torfowisk. Ministerstwo Rolnictwa po przejęciu w 1958 r. zagadnień gospodarki torfowej było informowane, że badania zostały wykonane na 60% powierzchni torfowisk. Brak materiałów liczbowych w danym okresie nie pozwalał na sprawdzenie publikowanych danych.

Na podstawie wyciągu z posiadanych dokumentacji, w tabeli 1 zestawiono dane dotyczące stanu badań w poszczególnych województwach.

Z tabeli wynika, że do 1959 r. zbadano 632 309 ha co stanowi 42% szacunkowej powierzchni. Stan badań na dzień 1. IV. 1960 r. wynosi 664 657 ha tj. 44,3%.

Brak planu perspektywicznego i sprecyzowanych wytycznych do badań terenów torfowych był przyczyną lokalizowania badań na większych obiektach położonych w różnych częściach na terenie całego kraju. Stąd też wynika obecnie trudność wyznaczenia zwartych rejonów kraju, w których badania są zakończone. Najbardziej zaawansowane w badaniach są województwa: krakowskie, białostockie, lubelskie i rzeszowskie. Koszt wykonanych badań wynosi około 16 mln. zł.

Dotychczasowe dokumentacje wykorzystywane są przy projektowaniu zakładów eksploatacji torfu, przy opracowywaniu planów regionalnych i projektów melioracji. Z dokumentacji tych korzystają wyższe uczelnie a przede wszystkim terenowa służba gospodarki torfowej i służba rolna, przy ustalaniu kierunków wykorzystania torfowisk i torfu.

Szersze uzasadnienie celowości badań jest zbyteczne gdyż zagadnienia te były kilkakrotnie poruszane na konferencjach Polskiej Akademii Nauk m. in. przez prof. dr St. Kulczyńskiego, który w marcu 1956 r. na Sesji Torfowej wyraźnie sprecyzował problematykę badań w gospodarce torfowej.

Ministerstwo Rolnictwa kontynuuje nadal badania zmierzające do:

- określenia powierzchni posiadanych torfowisk,
- określenia jakości zasobów,
- określenia sposobu wykorzystania torfowisk i torfu,
- opracowania mapy torfowisk,
- opracowania syntezy badań.

W związku z określonym celem badań, jak również uznawaniem priorytetu potrzeb rolnictwa w odniesieniu do terenów torfowych, obecnie została zmieniona zasada badań przez wprowadzenie dwóch kategorii badań tj. wstępnych i szczegółowych — uznając torf jako glebę, a w wyjątkowych przypadkach jako kopalinę. Skrajny dotychczas pogląd uznający torf wyłącznie za kopalinę został tym samym zmieniony. Tymczasowa instrukcja wstępnych badań torfowisk, w szerokim zakresie uwzględnia interesy rolnictwa, jak również stano-

wi materiał porównywalny z uprzednio wykonanymi dokumentacjami badań geologicznych torfowisk.

W 1959 r. przystąpiono do opracowania planu badań; zakończenie tych prac nastąpi w 1960 r. Zakończenie badań na terenie województwa krakowskiego, białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i szczecińskiego przewiduje się do 1965 r., a w pozostałych województwach do 1970 r.

Wytyczne Ministerstwa Rolnictwa zmierzają do zakończenia badań w rejonach administracyjnych i krainach geograficznych o najbardziej zaawansowanych badaniach w celu sukcesywnego opracowania mapy torfowisk, jak również syntezy badań dla poszczególnych rejonów kraju.

Badania torfowisk są ściśle związane z kierunkiem gospodarki na torfowiskach.

Dotychczasowy brak sprecyzowanych kierunków gospodarki torfowej oraz skrajne poglądy wielu jednostek, utrudniały podjęcie właściwych decyzji ze strony Rządu. Dwuletnia działalność w dziedzinie gospodarki torfowej w resorcie rolnictwa, pozwoliła na uporządkowanie występujących niewłaściwości, na ustalenie kierunku wykorzystania torfowisk i torfu, co zostało akceptowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Urząd Rady Ministrów.

Podstawowe kierunki gospodarki torfowej uwzględniają:

- 1) rolnicze zagospodarowanie torfowisk i potorfi jako użytków zielonych i upraw rolnych, przeznaczając do tego celu ponad 90% terenów torfowych,
- 2) przemysłową eksploatację torfu, przede wszystkim torfowisk wysokich, torfowisk przesuszonych oraz zniszczonych dotychczasową eksploatacją — przeznaczając na ten cel około 100.000 ha co stanowi 6 — 8% powierzchni posiadanych torfowisk. Na terenach zniszczonych dotychczasową eksploatacją dalsze wydobycie torfu będzie prowadzone w sposób porządkowy, w celu zapewnienia warunków rolniczego użytkowania tych terenów.

Przyjęte kierunki pozwalają na utrzymanie równowagi gospodarczej, zabezpieczając przede wszystkim interesy rolnictwa jak również potrzeby w zakresie przemysłowej eksploatacji torfu.

Przemysłowa eksploatacja torfu w okresie najbliższych lat przewiduje:

- eksploatację borowiny,
- produkcję ściółki i torfu ogrodniczego,
- eksploatację torfu rolniczego do produkcji kompostów i preparatów nawozowych,
- przeróbkę chemiczną torfu,
- eksploatację torfu na cele opałowe.

We wszystkich przypadkach eksploatację terenów torfowych i zagospodarowanie potorfi będzie przeprowadzane w sposób racjonalny zgodnie z ustawą z dnia 22 maja 1958 r. o gospodarowaniu terenami torfowymi.

Ministerstwo Rolnictwa przywiązuje specjalne znaczenie do wykorzystywania w rolnictwie, dla celów nawozowych, torfów kompostowanych z obornikiem, ściekami miejskimi, odpadkami przemysłowymi itp. Około 70% wydobywanego torfu będzie przeznaczony na cele rolnictwa.

Przyjęte kierunki gospodarki torfowej oraz zadania w zakresie przemysłowej eksploatacji torfu wymagają zwiększonego nadzoru służby terenowej, a przede wszystkim wszechstronnych opracowań naukowo-badawczych. Szeroko rozwinięty zakres badań naukowych powinien być dostosowany do potrzeb praktyki. Sekcja Torfowa PAN w dalszym ciągu powinna rozwijać koordynację prac naukowo-badawczych w zakresie torfoznawstwa. Materiałem wyjściowym do licznych prac o charakterze naukowym będą dotychczasowe wyniki badań torfowisk. Wyniki te mogą być również cennym materiałem przy ustalaniu kierunków gospodarczego wykorzystania torfowisk i torfu.

SYNTEZA BADAŃ TORFOWISK

Wstępne dyskusje wykazują potrzebę opracowania syntezy badań, ujmujących zagadnienia torfowe z naukowego i gospodarczego punktu widzenia. Dotychczas brak jest sprecyzowanego poglądu co do metody i zakresu syntezy. Z tych względów przedstawia się ramowy projekt zakresu syntezy, jako materiał dyskusyjny:

1. Synteza badań torfowych powinna obejmować pewne rejony kraju, uwzględniając granice administracyjne np. kilka powiatów względnie zwarte krainy geograficzne np. doliny rzek, zlewnie.

2. Synteza powinna uwzględniać interesy gospodarcze danego regionu, oraz stanowić materiał naukowy, będący podstawą do dalszych prac badawczych różnych dyscyplin naukowych, a przede wszystkim nauk rolniczych.

3. Przy opracowaniu syntezy należy wykorzystać wszelkie dostępne materiały z dotychczasowych badań torfowisk, materiały z zakresu ochrony przyrody, z badań geologicznych i glebowych, z ekspertyz przedmelioracyjnych i projektów melioracji, materiały ze studium planów regionalnych oraz materiały z badań: Katedr, Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych, Instytutu Badawczego Leśnictwa, Instytutu Ekonomiki Rolnictwa.

4. Synteza powinna zawierać:

— operat opisowy,

- podkład mapowy z naniesionymi torfowiskami w skali 1 : 100 000,
- podkład mapy glebowej danego rejonu.

Operat opisowy powinien zawierać:

- a) monografię rozpatrywanego rejonu,
- b) powierzchnię torfowisk z podziałem na typy torfowisk,
- c) zasoby masy torfowej z uwzględnieniem gatunków torfu,
- d) charakterystykę aktualnie występującej szaty roślinnej,
- e) stratyografię torfu,
- f) charakterystykę istniejących stosunków wodnych oraz aktualne potrzeby wodne w zależności od przeznaczenia terenów torfowych,
- g) charakterystykę gleb występujących na terenach przyległych w rejonie zasięgu gospodarczego oddziaływania torfowisk,
- h) dotychczasowe sposoby użytkowania torfowisk, efekty gospodarcze na tle obecnego stanu torfowisk oraz kierunki racjonalnego wykorzystania rozpatrywanych torfowisk,
- i) inne dane o charakterze naukowym i gospodarczym do ewentualnego wykorzystania.

Podkład mapowy powinien określać obszar zajęty przez torfowiska z uwidocznieniem (kolorowo) torfowisk wysokich, przejściowych i niskich, z zaznaczeniem granic rejonu oddziaływania gospodarczego torfowisk jako terenów uprawowych, użytków zielonych i bazy surowca torfowego.

Torfowiska lub ich części, uznane względnie projektowane jako Rezerwaty (Ochrona Przyrody), powinny być w odróżniający sposób zaznaczone na podkładzie mapowym. Podkład mapowy powinien przedstawiać projektowane użytkowanie terenów torfowych.

W celu uzyskania przejrzystych materiałów, można rozważyć potrzebę opracowania dwóch podkładów mapowych przedstawiających oddzielnie: istniejący stan i projektowany.

Niniejsze wnioski są wstępną próbą sprecyzowania zagadnień, które powinna uwzględniać synteza.

Z dotychczasowej analizy posiadanych materiałów wynika, że charakter syntezy może mieć raczej większe znaczenie gospodarcze niż naukowe. Wynika to przede wszystkim z wymogów wstępnej dokumentacji torfowisk i jej przeznaczenia.

Zakres zadań gospodarki torfowej oraz konieczność stworzenia podstaw do kompleksowego opracowania zagadnień właściwie pojmowanej gospodarki torfowej, skłaniają do przystąpienia już w 1961 roku do opracowania eksperymentalnych syntez dla kilku wybranych rejonów. W związku z tym już w 1960 r. zachodzi konieczność uzupełnienia opracowania metodyki i zakresu tematyki jaką będzie uwzględniać synteza.

Tabela 1

Zestawienie stanu badań torfowisk

Lp.	Województwo	Stan wg bilansu			Stan badań do 1959 roku			Stan badań w 1959 roku			Stan badań na 1. IV. 1960 r.			
		Ilość torfowisk	Powierzchnia torfowisk w ha		Ilość torfowisk	Powierzchnia torfowisk w ha		Ilość torfowisk	Powierzchnia torfowisk w ha		Ilość dokumentacji	Ilość torfowisk	Powierzchnia torfowisk w ha	Ilość dokumentacji
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		
1	Białystok	1 349	231 683,5	56	375	163 111,23	34	250	8 807,70	90	625	171 918,93		
2	Bydgoszcz	2 893	220 130,1	71	629	53 910,38	24	158	2 596,25	95	787	56 506,63		
3	Gdańsk	1 358	67 042,0	70	1 298	31 127,66	2	3	990,00	72	1 301	32 117,66		
4	Kielce	435	24 402,07	40	161	8 781,15	—	—	—	40	161	8 781,15		
5	Koszalin	3 424	121 800	67	740	35 893,09	—	—	—	67	740	35 893,09		
6	Kraków	63	4 499,0	9	25	2 984,00	—	—	—	9	25	2 984,00		
7	Lublin	692	150 564,65	89	936	86 998,11	3	12	326,50	92	948	87 324,61		
8	Łódź	693	54 684,20	28	145	14 595,15	7	30	1 030,50	35	175	15 625,65		
9	Olsztyn	6 071	149 231,00	93	545	42 448,74	6	32	856,90	99	577	43 305,64		
10	Opole	152	8 054,40	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
11	Poznań	800	109 304,00	135	739	52 762,90	—	—	—	135	739	52 762,90		
12	Rzeszów	103	3 253,90	14	35	2 519,00	1	1	5,00	15	36	2 524,00		
13	Szczecin	3 183	135 904,00	110	693	67 763,50	27	66	8 705,00	137	759	76 468,50		
14	Warszawa	1 275	129 302,00	60	409	44 972,92	8	64	7 871,75	68	473	52 844,67		
15	Wrocław	536	14 364,00	—	—	—	2	7	402,10	2	7	402,10		
16	Zielona Góra	722	67 082,20	43	258	24 441,25	1	2	756,00	44	260	25 197,25		
17	Katowice	155	5 966,1	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
	Razem	23 904	1 497 267,12	885	6 988	632 309,08	115	625	32 347,70	1 000	7 613	664 656,78		

Wydaje się iż prace metodyczne powinien prowadzić Instytut Melioracji i Użytków Zielonych przy współdziałaniu specjalistycznych katedr Wyższych Uczelni Rolniczych.

Streszczenie

Badania torfowisk w Polsce prowadzone są od 1919 roku. Powierzchnia torfowisk określona szacunkowo wynosi 1.500.000 ha. Dotychczas zbadano 45% torfowisk Polski. Na terenie kilku województw przewiduje się ukończenie badań torfowisk do 1965 roku.

Celem badań jest określenie: powierzchni torfowisk, zasobów surowca torfowego i jakości torfu, kierunków wykorzystania torfowisk i torfu oraz opracowanie mapy torfowisk i syntezy badań torfowych.

Kompleksowo opracowywane zagadnienia generalne z dziedziny gospodarki torfowej uwzględniają:

- rolnicze zagospodarowanie około 90% powierzchni torfowisk,
- przeznaczenie 6 — 8% powierzchni torfowisk do eksploatacji dla celów przemysłowych,
- zajęcie około 2% powierzchni torfowisk na Rezerwaty w celach ochrony przyrody oraz dla pozyskania surowca leczniczego (borowiny).

Poza eksploatacją torfu na cele lecznicze (borowina) i chemiczną przeróbką, przemysłowa eksploatacja uwzględnia wykorzystanie torfu na cele rolnicze (komposty nawozowe) oraz produkcję „ogrodniczego proszku torfowego” na potrzeby krajowe i na eksport.

Gospodarka torfowa korzysta w szerokim zakresie z wyników prac naukowo-badawczych i zamierza rozszerzyć prace Terenowego Ośrodka Badań Torfowych.

Od 1961 roku zamierza się przystąpić do opracowania syntezy badań dla niektórych rejonów geograficznych Polski.

Я. Филипович

СОСТОЯНИЕ ИССЛЕДОВАНИЙ ТОРФЯНИКОВ И НАМЕРЕНИЯ ВЫЗВАННЫЕ ПОТРЕБНОСТЯМИ ТОРФЯНОГО ХОЗЯЙСТВА

Департамент гидромелиорации Министерства сельского хозяйства

Резюме

Исследования торфяников проводятся в Польше с 1919 года. Площадь торфяников оценивается на 1500 тыс. гектаров. До настоящего времени было исследовано 45% торфяников. На территории большинства воеводств исследования будут закончены до 1965 года.

Целью исследований является определение величины площади, мощности торфяных залежей и качества торфа, направлений в использовании торфяников и торфа, а также разработка карты и синтез исследований.

Комплексно разработанные общие основы торфяного хозяйства предусматривают:

- земледельческое освоение 90% площади торфяников;
- предназначение для промышленной эксплуатации торфа 6—8% площади торфяников;
- создание на остальных 2% площади торфяников заповедников защиты природы и лечебного (грязевого) сырья.

Промышленная эксплуатация торфа, наряду с эксплуатацией грязевого сырья на лечебные цели и с химической переработкой торфа, предусматривает в особенности использование торфа для сельскохозяйственных целей (удобрительные компосты), а также производство садоводческого торфа на местные нужды и на экспорт.

Торфяное хозяйство пользуется в широком масштабе научноисследовательскими работами и предусматривает расширение работ Территориального Центра торфопедических исследований.

Предусматривается возможность приступить в 1961 году к работам по синтезу исследований для некоторых географических районов страны.

J. Filipowicz

INVESTIGATIONS OF PEATLANDS AND AIMS RESULTING
FROM NEEDS OF PEAT MANAGEMENT

Summary

Investigations on peatlands have been carried out in Poland since 1919. The total area of peatlands is estimated to be 1 500 thous. ha. Up till now 45% of peatlands were investigated. On the area of the majority of voivodships investigations have to be completed by the year 1965.

The aim of investigations is to determine the area, resources and quality of peat, kind of exploitation of peatlands and peat as well as to elaborate a map and a synthesis of these investigations.

General problems of peat management elaborated by a complex method take into account:

- agricultural reclamation of 90% of peatland area,
- predestination of 6—8% of the area for industrial exploitation,
- the rest, 2% of the total area, will comprise natural reservations (national parks) and utilization of peat for balneological purposes.

Industrial exploitation of peat, besides of utilization for balneological purposes and chemical processing, takes into account its utilization for agriculture (fertilizer composts) as well as for production of garden peat for inland use and for export.

Peat management takes broad advantage of scientific research on peatlands. It is intended to expand the work of the Peat Experiment Station. Since 1961 it is intended to begin the elaboration of a synthesis of investigations on some geographical regions of the country.